

תוכן העניינים

יג	הקדמה
1	פרק ראשון: מהות הפנאי
1	מהו פנאי?
	פנאי כפעילות 2; פנאי כזמן שארית 3; פנאי כסממן חברתי 3;
	פנאי כהלך רוח וכחוויה 4
5	ההקשרים של עיסוקי הפנאי
	פנאי פורמלי ופנאי בלתי פורמלי 6; פנאי מאורגן ופנאי לא
	מאורגן 7; פנאי רציני, פנאי מזדמן ופנאי המבוסס על פרויקט 10
15	מדוע פנאי?
	תמורות חברתיות 15; מאפיינים פסיכולוגיים וחברתיים 16;
	פנאי כסיכוי וסיכון 17
19	פנאי ומתבגרים
	ההקשר ההתפתחותי של הפנאי 20; מתבגרים, ניהול זמן ופנאי 23;
	תת־תרבויות של מתבגרים בהקשר של הפנאי 26
28	פנאי במחקר: מודלים, גישות ותאוריות
	מודל ההתפתחות החברתית 28; הגישה האקולוגית 30; תאוריית
	הזהות 36
40	פרק שני: הפנאי אצל ילדים ובני נוער
41	מצב הפנאי בארצות שונות
	ארצות הברית 42; אנגליה 44; הולנד 46; אוסטרליה 47; סין 50
55	מצב הפנאי אצל ילדים ובני נוער בחברה היהודית בישראל
	צפייה בטלוויזיה 55; שימושי מחשב ומדיה 56; פעילות גופנית
	59; אינטראקציה עם חברים 59; מעורבות והתנדבות בקהילה 60;
	שיעורי בית 61

- 61 **מצב הפנאי אצל ילדים ובני נוער בחברה הערבית בישראל**
מאפיינים עיקריים של החברה הערבית בראשית המאה העשרים
ואחת 62; מחקרים על מצב הפנאי בקרב ילדים ובני נוער ערבים 65
- 90 **ממצאי מחקר ארצי מקיף שנערך בשנים 2010–2012**
הקטגוריות של עיסוקי הפנאי 91; אפקט הגיל 93; אפקט המגדר 96;
מקום עיסוקי הפנאי 98; היקף הפנאי החופשי והמאורגן 102; מאפייני
הפנאי הרציני 107; עיתוי העיסוק בפנאי 110; עם מי מבליים בעיסוקי
פנאי 111; תשתיות פנאי ומשאבים 114; מי אחראי על הפנאי 118
- 121 **פרק שלישי: גורמים המשפיעים על ההשתתפות בעיסוקי פנאי**
121 **מהי השתתפות בעיסוקי פנאי?**
122 **מאפיינים אישיים והשתתפות בעיסוקי פנאי**
גיל 124; מגדר 126; כישורים ומיומנויות 127
- 129 **מוטיבציות להשתתפות בעיסוקי פנאי**
מוטיבציות פנימיות 131; מוטיבציות חיצוניות 136
- 140 **עמדות כלפי הפנאי**
הגורמים המשפיעים על גיבוש עמדות 142
- 148 **מאפייני הסביבות המשפיעות על הפנאי**
המשפחה 148; סגנון ההורות 150; אחאים 152; מיצב חברתי-
כלכלי 154; עמיתים 157; בית הספר 158; התרבות והקהילה 161;
שכונת המגורים 163
- 165 **מאפייני עיסוקי הפנאי והתכניות החוץ קוריקולריות**
רלוונטיות 166; איכות התוכנית ואיכות הפעולה 166;
היבטים מבניים 167
- גורמים המשפיעים על ההשתתפות בעיסוקי פנאי של ילדים
ובני נוער בחברה הערבית: ממצאי מחקר ארצי שנערך
בשנים 2010–2012**
- 173 **המניעים להשתתפות 173; מאפיינים אישיים וסביבתיים 178;**
עמדות כלפי השתתפות בעיסוקי הפנאי 183
- 192 **פרק רביעי: תגמולים מהשתתפות בעיסוקי פנאי**
193 **תגמולים לימודיים וחינוכיים**
תגמולים לימודיים 193; תגמולים חינוכיים 196

- 199 **תגמולים רגשיים**
הפגת לחץ 200; הפחתת תחושות שעמום ודיכאון 202; התנסות
בחוות זרימה 203; הגברת תחושות שביעות הרצון והאושר 204
- 206 **תגמולים התפתחותיים-אישיים**
פיתוח אוטונומיה ועצמאות 206; הגברת הביטחון העצמי ושיפור
הדימוי העצמי 207; הגברת החוללות העצמית 208; קידום מוטיבציה
פנימית, יוזמה והצבת יעדים 209; גיבוש זהות 209; מחויבות אזרחית,
קשר עם הקהילה ופיתוח מצפן מוסרי 211; צמצום ומניעה של
התנהגות לא ראויה 211
- 212 **תגמולים חברתיים**
הון חברתי 215
- 217 **תגמולים בריאותיים**
- 218 **סוגים של פעילויות פנאי ותוצריהם**
- 224 **גורמים מתווכים בעיסוקי פנאי**
מאפייני המשתתפים 224; מאפייני העמיתים 227; קשרים עם
מבוגרים 228; מאפייני תוכניות הפנאי 229; מאפייני ההשתתפות
וההתנסות 233
- תגמולים מהשתתפות בעיסוקי פנאי של ילדים וכני נוער בחברה הערבית**
- 240 **בישראל: ממצאי מחקר ארצי שנערך בשנים 2010-2012**
אפקט הגיל 240; אפקט המגדר 342
- 248 **פרק חמישי: חינוך לפנאי**
- 249 **מהו חינוך לפנאי?**
פנאי כזכות בסיסית של האדם 251; תמורות בחברה כגורמים לצורך
בחינוך לפנאי 253
- 257 **קהל היעד של החינוך לפנאי**
- 258 **מטרות ויעדים של החינוך לפנאי**
- 262 **גישות לחינוך לפנאי**
- 264 **מסגרות החינוך לפנאי**
חינוך לפנאי כחלק מפעילות בית הספר 264; חינוך לפנאי באמצעות
גורמים חוץ בית ספריים 267
- 268 **מודלים של חינוך לפנאי**
המודל של מונדי 268; המודל של דטילו 270; המודל של הולמן
ואחרים 271; המודל של סיוון וכהן 272

273	עקרונות בסיסיים של חינוך לפנאי
277	אתגרים בחינוך לפנאי
278	מאפיינים רצויים בתוכניות חינוך לפנאי
283	מי אחראי לחינוך לפנאי?
	המדינה 284; השלטון המקומי 285; מערכת החינוך 285; ההורים
	289; המגזר השלישי וגורמים פילנטרופיים 290

292	נספחים
308	רשימת מקורות
359	מפתח עניינים

	רשימת הלוחות
8	לוח 1: מאפיינים של פנאי מאורגן לעומת פנאי לא מאורגן
	לוח 2: ממצאים מניתוח מחקרים שבדקו את מצב הפנאי בקרב ילדים
66	ובני נוער בחברה הערבית בישראל
91	לוח 3: קטגוריות של עיסוקי פנאי (נאסר אבו־אלהיג'א והיוש, 2012)
	לוח 4: ממוצעים וסטיות תקן עבור בנים ובנות (כיתות ו-ח $n=3240$;
	כיתות ט-י $n=2877$), במדרים של היקף הפנאי החופשי
103	והמאורגן
	לוח 5: ממוצעים וסטיות תקן עבור בנים (כיתות ו-ח $n=1539$;
103	כיתות ט-י $n=1091$) ביחס להיקף הפנאי החופשי והמאורגן
	לוח 6: ממוצעים וסטיות תקן עבור בנות (כיתות ו-ח $n=1672$;
104	כיתות ט-י $n=1773$) ביחס להיקף הפנאי החופשי והמאורגן
	לוח 7: ממוצעים וסטיות תקן עבור בנים ובנות משתי שכבות הגיל
	(בנים $n=2630$; בנות $n=3445$) ביחס למדרים של היקף
105	הפנאי החופשי והמאורגן
	לוח 8: ממוצעים וסטיות תקן עבור ילדים ($n=1539$) וילדות ($n=1672$)
106	מכיתות ו-ח ביחס למדרים של היקף הפנאי החופשי והמאורגן
	לוח 9: ממוצעים וסטיות תקן עבור נערים ($n=1091$) ונערות ($n=1773$)
	מכיתות ט-י, ביחס למדרים של היקף הפנאי החופשי
107	והמאורגן

- 10 לוח 10: התפלגות התלמידים לפי גיל ומגדר בשאלת הצורך והמאמץ לקדם את שלושת מאפייני הפנאי הרציני: העמקה, התמדה ותפיסת הפנאי כקריירה
- 109
- 11 לוח 11: התפלגות התלמידים המשתייכים לתת-הקבוצות, לפי מגדר וגיל, ביחס לתשובותיהם לשאלה: עם מי הם מבליים בשעות הפנאי הכי הרבה
- 112
- 12 לוח 12: התפלגות הילדים ובני הנוער לפי גיל ומגדר ביחס לתפיסתם את המידה שבה הם עוסקים בפנאי משותף עם הוריהם
- 113
- 13 לוח 13: התפלגות בני הנוער ובעלי התפקידים (באחוזים) לפי תשובותיהם (יש, אין ולא יודע) לגבי מצב תשתיות הפנאי ביישוביהם
- 116
- 14 לוח 14: מניעים להשתתפות ילדים וילדות (כיתות ו-ח) ונערים ונערות (כיתות ט-יא) בעיסוקי פנאי: ממוצעים וסטיות תקן (סולם 1-5)
- 173
- 15 לוח 15: מניעים להשתתפות בנים ובנות משתי שכבות הגיל בעיסוקי פנאי: ממוצעים וסטיות תקן (סולם 1-5)
- 176
- 16 לוח 16: ממוצעים וסטיות תקן של תפיסת נערים ונערות ($n=2877$) את המאפיינים האישיים והסביבתיים המשפיעים על השתתפותם בעיסוקי הפנאי (סולם 1-5)
- 179
- 17 לוח 17: ממוצעים וסטיות תקן של תפיסת נערים ונערות את המאפיינים האישיים והסביבתיים המשפיעים על השתתפותם בעיסוקי הפנאי (סולם 1-5)
- 181
- 18 לוח 18: עמדות תלמידי כיתות ו-ח (ילדים וילדות) ותלמידי כיתות ט-יא (נערים ונערות): ממוצעים וסטיות תקן (סולם 1-5)
- 185
- 19 לוח 19: עמדות בנים ובנות משתי שכבות גיל: ממוצעים וסטיות תקן (סולם 1-5)
- 188
- 20 לוח 20: סוג פעילויות הפנאי, התגמולים המתקבלים מהשתתפות בהן ומקור המידע
- 219
- 21 לוח 21: תגמולים מהשתתפות תלמידי כיתות ו-ח (ילדים וילדות) ותלמידי כיתות ט-יא (נערים ונערות)
- 241
- 22 לוח 22: התגמולים המתקבלים מהשתתפות בנים ובנות משתי שכבות הגיל בעיסוקי פנאי: ממוצעים וסטיות תקן (סולם 1-5)
- 245

רשימת התרשימים

- 31 **תרשים 1:** מודל המתאר את הסכיבות החברתיות של הפרט (Bronfenbrenner, 1979)
- 54 **תרשים 2:** שיעור בני ה-15 שבילו ארבעה או יותר ערבים בשבוע עם חברים בשנת 2001-2002 (Currie et al., 2004)
- 58 **תרשים 3:** שיעור התלמידים בגילאי 11, 13 ו-15 שמשתמשים בדרך כלל במחשב לצורך משחקים (פלייסטיישן, אקס-בוקס) ארבע שעות ביום או יותר, בזמנם הפנוי בימי השבוע, לפי מדינה (הראל-פיש ואחרים, 2016: 142)
- 90 **תרשים 4:** התפלגות התלמידים בשתי שכבות הגיל לפי מספר השעות ביום המוקדשות לשיעורי בית על פי דיווחם במבחן המיצ"ב
- 94 **תרשים 5:** התפלגות (באחוזים) התלמידים משתי קבוצות הגיל (כיתות ו-ח $n=3240$; כיתות ט-יא $n=2977$) שדיווחו כי השתתפו הכי הרבה בכל אחת מקטגוריות הפנאי בארבעת החודשים שקדמו לאיסוף הנתונים
- 98 **תרשים 6:** התפלגות (באחוזים) התלמידים משתי קבוצות הגיל (כיתות ו-ח $n=3240$; כיתות ט-יא $n=2977$) המשתתפים בעיסוקי פנאי בתוך או מחוץ ליישוב
- 100 **תרשים 7:** התפלגות (באחוזים) התלמידים משתי קבוצות הגיל (כיתות ו-ח $n=3240$; כיתות ט-יא $n=2877$), לפי המיקום ביישוב שבו מתקיימים רוב עיסוקי הפנאי שלהם, מתוך אלה שציינו שהם לרוב משתתפים בעיסוקי פנאי בתוך היישוב
- 108 **תרשים 8:** התפלגות (באחוזים) התלמידים משתי קבוצות הגיל (כיתות ו-ח $n=3240$; כיתות ט-יא $n=2877$) לפי תגובתם באשר לרצונם לקדם שלושה ממאפייני הפנאי הרציני: העמקה, התמדה ותפיסת הפנאי כקריירה
- 110 **תרשים 9:** התפלגות (באחוזים) התלמידים משתי קבוצות הגיל (כיתות ו-ח $n=3240$; כיתות ט-יא $n=2877$) שענו בחיוב לגבי עיתוי רוב עיסוקי הפנאי המאורגן שלהם
- 111 **תרשים 10:** התפלגות (באחוזים) התלמידים משתי קבוצות הגיל (כיתות ו-ח $n=3240$; כיתות ט-יא $n=2877$) לפי תשובותיהם לשאלה: עם מי הם מבלים הכי הרבה בשעות הפנאי?

- 119 **תרשים 11:** התפלגות הילדים ובני הנוער (באחוזים) לפי תפיסתם את האחראי העיקרי לשיפור מצב הפנאי עבורם
- תרשים 12:** אפקט האינטראקציה בין מגדר לבין הדיווח של נערים ונערות על הימצאות בית קולנוע ביישוב שבו הם גרים על דירוגם את ההשפעה של הגורם הקהילתי על הבחירה להשתתף בעיסוקי הפנאי
- 183 **תרשים 13:** מודל התפתחותי-אקולוגי המתאר את הגורמים העיקריים המשפיעים על התוצרים המתקבלים מהשתתפות ילדים ובני נוער בעיסוקי פנאי ובתוכניות חוץ בית ספריות
- 238

פרק ראשון

מהות הפנאי

אלה שהחליטו להשתמש בפנאי כאמצעי להתפתחות מנטלית, אלה שאוהבים מוזיקה טובה, ספרים טובים, תמונות טובות, הצגות טובות, חברה טובה, שיחה טובה – הם האנשים הכי מאושרים בעולם
(William Lyon Phelps)¹

מהו פנאי?

לפנאי מיוחסות משמעויות שונות ולכן קשה להגיע להגדרה אחת מוסכמת. למושגים המשמשים להגדרת הפנאי, כגון בילוי, זמן שארית, משחק ופעילות בלתי פורמלית, יש משמעויות שונות, למרות שלעתים קרובות נעשה בהם שימוש חלופי. המשמעות המיוחסת למושגים המגדירים פנאי משתנה בין תרבויות ותיתכן גם שונות בין תת־קבוצות באותה חברה, הנובעת מהבדלים תרבותיים, כלכליים, מגדריים וגילאיים. למשל, המשמעות של פנאי עבור ילדים ובני נוער מחברות עניות או מתפתחות שונה מזו הרווחת אצל בני גילם במדינות ובחברות מפותחות או עשירות. ייתכן שצעירים ממדינות עניות כלל לא התוודעו למושג פנאי, אך עדיין לרבים מהם זמן חופשי שבו הם משחקים בדרכים משלהם.

לריבוי המושגים המתייחסים להגדרת הפנאי יתרונות וחסרונות. יש הטוענים כי הגמישות ומרווח הפרשנויות והמשמעויות המיוחסות לפנאי הן מבין התכונות המושכות ביותר שלו (Dattilo, 2015), אך יש בכך קושי כי אין הסכמה על מושג אוניברסלי המגדיר פנאי. חרף זאת קיימת תמימות דעים בין חוקרים ומקבלי החלטות כי לרשות המתבגרים בכל העולם יש בכל יום זמן

שניתן להתייחס אליו כחופשי ונתון לשיקולם העצמי (Trainor et al., 2010). באשר לתלמידים, קיימת הסכמה רחבה כי פנאי מתייחס לפעולות המתרחשות מחוץ לבית הספר ושהם מעורבים בהן באופן וולונטרי, לצורך בידור או מתוך עניין (למשל Bartko & Eccles, 2003). אולם גם במסגרת בית הספר קיימות אפשרויות רבות לעסוק בפנאי, למשל במהלך ההפסקות, בספורים ובטיולים שנתיים.

בראשית שנות השישים אפיין קפלן (Kaplan, 1960) את הפנאי לפי שבעה פרמטרים: (1) פנאי הוא אנטייתזה לפונקציה הכלכלית של העבודה; (2) פנאי טומן בחובו ציפייה וזיכרון נעימים; (3) פנאי כרוך במחויבות מינימלית לתפקיד חברתי לא רצוני; (4) פנאי קשור לחופש ולבחירה; (5) לפנאי סמיכות לערכים תרבותיים; (6) בדרך כלל כרוך בפנאי מרכיב של משחק; (7) טווח עיסוקי הפנאי נמתח מפעולות ללא תוצאות עד פעולות הנושאות משמעות. מאפיינים אלה שולבו בהגדרות הפנאי שחוקרים הציעו מאוחר יותר. במהלך השנים הגדרות הפנאי השתנו בהתאם לשינויים בתפיסת הפנאי ולהתפתחות המחקר על אודותיו. ההגדרות הממצות העיקריות המתייחסות למהות הפנאי הן אפוא: פנאי כפעילות, פנאי כזמן שארית, פנאי כסמן או כהון חברתי ופנאי כהלך רוח.

פנאי כפעילות

הגדרת הפנאי כפעילות, שרווחה עד שנות השמונים, קובעת כי סוג העיסוק הוא הגורם הקובע אם מדובר בפנאי או לא. למשל, שטיפת כלים, הסרת אבק, כיסוח דשא וכביסה הן פעולות שיש לעשותן ולכן הן לא נחשבו לעיסוקי פנאי. לעומת זאת, משחק קלפים, שחייה, צפייה בסרט ומשחק באולינג הן פעולות שלא חייבים לבצע, ולכן בדרך כלל הן נחשבו לפעולות פנאי. הדוגמאות בקטגוריה הראשונה קשורות לתחושת מחויבות ולכן הן דומות לעבודה, ואילו הדוגמאות בקטגוריה השנייה אינן קשורות לתחושת מחויבות ודרך כלל הן נחשבות להנאה ולכיף (Dattilo, 2015). הגדרה נוספת מתייחסת לעיסוקי פנאי כפעולות שלא משלמים עבורן למישהו אחר כדי לעשותן עבורנו, ואיננו חייבים לבצען אם איננו חפצים בכך (Burda, Hamermesh & Weil, 2006).

ניתן לבקר את הגדרת הפנאי כפעילות, מכיוון שהיא אינה מתייחסת באופן ספציפי לסוגי הפעילויות ולא למידה שבה האדם חופשי ממחויבות. כך למשל, ייתכן שפעולות הנחשבות לכיף אינן כאלה בפועל, לעומת פעולות הנחשבות לחובה היכולות להיתפס כהנאה. כלומר, לא סוג הפעילות הוא שקובע אם הפעילות נחשבת לפנאי או לעבודה אלא התחושה הסובייקטיבית של האדם

המעורב בה. לכן, ניתן להגדיר פנאי כפעולות ספציפיות הנתפסות באופן מסורתי כעיסוקי פנאי, כלומר ההגדרה שמתבססת על מה שרוב האנשים מחשיבים כפעולות פנאי, כגון צפייה בטלוויזיה, השתתפות בעיסוקי ספורט, קריאה להנאה וצפייה בסרטים. בסקרי פנאי שנערכו בישראל, עיסוקי הפנאי מוינו לפעולות חברתיות, שיחה, נסיעות וטיולים, בילוי אחר מחוץ לבית (כמו קולנוע ומופעים), טיול ברחובות העיר, ספורט, תחביבים, יצירה, תרבות ותפקיד ציבורי (כ"ץ ואחרים, 1992).

פנאי כזמן שארית

מחקרים שנערכו בשנות השבעים והשמונים התמקדו בממד הזמן. דובר בהם על פנאי כזמן שארית (leftover), שהוגדר ככמות הזמן החופשי ממחויבות ומכורה הנתרת לאדם לאחר ביצוע פעילויות הכרחיות (Covay & Carbonaro, 2010). לזמן חופשי זה מתייחסים כזמן של שיקול דעת עצמי, כלומר זהו הזמן שבו האדם חופשי לבחור מה ברצונו לעשות, ורעיון הבחירה להשתתף בפעילות המביאה הנאה ושביעות רצון הוא עקרוני וחשוב (Dattilo, 2015). מחקרים שהתייחסו לפנאי כזמן שארית בחנו הבדלים בין חברות שונות (Gershuny, 2000), שינויים לאורך זמן באותה חברה (כ"ץ ואחרים, 1992) והבדלים בין תרבויות באותה חברה (יאסין, 2004).

בישראל, פעולות שאדם מבצע מוינו לשלוש קטגוריות: הראשונה מתייחסת לפעולות הכרחיות כמו לימודים, עבודה ותחזוקה עצמית (שינה, מנוחה, אכילה) וטיפול בעצמם (הלבשה וניקיון). השנייה כוללת פעולות הנעשות מתוך מחויבות (למשל עזרה בתחזוקת הבית, טיפול באחאים, הכנת שיעורי בית, קניות ותפילה); השלישית מתייחסת לפעילויות פנאי בזמן שנותר לאחר ביצוע הפעולות הנכללות בשתי הקטגוריות הראשונות.

פנאי כסמן חברתי

בעשורים האחרונים של המאה העשרים, ובהמשך לעבודתו של בורדייה (Bourdieu, 1984), הפנאי הוגדר גם כסמן חברתי או כהון חברתי. על פי תפיסה זו, ההבחנות החברתיות נחקרו לפי צריכת עיסוקי פנאי שסווגו כ"גבוהים" או 'נמוכים'. גישה זו מתמקדת בקשר בין הפנאי לבין הריבוד החברתי ורואה בדפוסי צריכת הפנאי גורם המסייע בעיצובו של סדר חברתי היררכי (Katz-Gerro, 2003). על פי גישה זו, המדרג החברתי יוצר הבחנות בצריכת הפנאי, שכן זו מבוססת על המשאבים הכלכליים של הקבוצות החברתיות

השונוות. הצמיחה של הפנאי לא אפשרה חיי פנאי לכול (Roberts, 2010) ונוצרה חלוקה חברתית לשתי קבוצות השונות על פי רמת ההכנסה. קבוצה אחת כוללת אנשים בעלי יכולת כלכלית גבוהה, שבדרך כלל עובדים שעות ארוכות בעיסוקים מכניסים היטב והם גם המבילים הגדולים בפנאי. אנשים אלה נוטים לצרוך תרבות המובחנת כ"גבוהה" בהשוואה למעמדות הנמוכים (Bourdieu, 1984). קבוצה זו נוטה להשתתף במועדונים יוקרתיים, אוכלת במסעדות יוקרה, יוצאת לנופש יוקרתי, מעריכה זמן יתר מכסף ועורכת השוואה של איכות לעומת עלות (Roberts, 1999; Veblen, 1975). הקבוצה השנייה כוללת אנשים העוסקים בעבודות שרמת ההכנסה בהן נמוכה והפנאי העצמי שלהם מוגבל לזמן מועט ונתון לאילוצים כספיים. אנשים בקבוצה זו נוטים לעסוק בפעילויות פנאי זולות וזמינות הקשורות באמצעי תקשורת המונים, כמו צפייה בטלוויזיה, בילויים במקומות פתוחים ללא תשלום (בטבע, בדיג), אוכל מהיר וחופשה שנתית אחת, אם בכלל.

דפוסי צריכה דיפרנציאליים אלה יוצרים הבחנות המבוססות על סגנון, טעם ותרבות, המשעתקים את עצמם ונתפסים כבעלי תפקיד משמעותי בשמירה על הריבוד החברתי. במילים אחרות, צריכת הפנאי הופכת למנגנון מרכזי המארגן את היחסים החברתיים, התקשורת החברתית והמדרג החברתי (Katz-Gerro, 2003). מחקרים שנערכו בישראל בהקשר לפנאי כסמן חברתי עסקו בעמדות ובדפוסי צריכה של כלל האוכלוסייה ושל תתי-תרבויות בה (Benski, 1989). המחקרים גם עסקו בניחות תכנים של מוצרים תרבותיים ודפוסי צריכה והיצע תרבותיים (וייץ, 1999), תוך הבחנה בין תרבות הנחשבת גבוהה לתרבות הנחשבת נמוכה (רגב, 1990). מחקרים אחרים בהקשר זה בחנו את המקומות שבהם מתקיימת פעילות הפנאי (רנד, 1996). עם זאת, עיון מעמיק בספרות המחקרית מעלה שפרקטיקות הפנאי אינן מובנות רק על ידי מצב תעסוקתי וסטטוס חברתי, וכי הן קשורות גם להיבטים נוספים כמו השכלה, מגדר וזהות (Rojek, 2000).

פנאי כהלך רוח וכחוויה

הגדרת הפנאי כהלך רוח (state of mind) או כחוויה פותחת דלתות להבנה עמוקה ורחבה של משמעותו וערכו בחייהם של בני האדם. הגדרה זו החלה רווחת מאמצע שנות התשעים של המאה העשרים, כשחוקרי הפנאי החלו לייחס חשיבות למשמעויות הפסיכולוגיות והחברתיות המוענקות לפעילויות הפנאי, אם כי היבט זה פחות שכיח במחקר. גישה זו רואה בפנאי מרחב הפותח גיוון וריבוי, המאפשרים בחירות רציונליות או אי-רציונליות ואוטונומיות שמספקות מימוש שאיפות, מאוויים ובחירות סוברניות (היוש, 2008). הגדרה זו מתייחסת לפנאי